

Piotr Długosz*

POMIĘDZY KONFORMIZMEM A WYCOFANIEM –
ANALIZA STRATEGII WCHODZENIA W DOROSŁOŚĆ
MŁODZIEŻY POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ

Wprowadzenie

Kryzys ekonomiczny przetacza się przez Europę i inne kontynenty, a jego skutki mają wpływ na funkcjonowanie młodzieży. Sytuacja, w której dochodzi do blokady potrzeb i trudności w uzyskaniu społecznie cenionych celów przy stosowaniu doń zinstytucjonalizowanych środków zwana jest stanem anomii (Merton 2002). W stabilnym społeczeństwie, gdzie środki są adekwatne do osiągnięcia celów, najczęściej występuje konformizm. Polega on na dążeniu do sukcesu materialnego przy zastosowaniu prawomocnych środków. Takie zachowanie wzmacnia system społeczny i prowadzi go do *equilibrium*.

Pozostałe działania pojawiają się w społeczeństwie anomijnym pogrążonym w kryzysie i są traktowane jako dewiacyjne. Powstają wtedy, kiedy pojawia się konflikt między celami i środkami prowadzącymi do tych celów. Może pojawić się innowacja, która polega na uznaniu celów kulturowo zdefiniowanych i zastosowaniu doń nowych środków. Młody człowiek, marzący o sukcesie i prestiżu, zamiast podjąć studia na renomowanej uczelni wymagające wielu trudów, niejednokrotnie wybiera studia płatne z niższymi wymaganiami – „kupując” niejako dyplom za opłacanie czesnego. Rytualizm powstaje wtedy, kiedy jednostka traci z oczu cel, koncentrując się na środkach. Młodzież podejmuje studia nie wierząc, iż ich ukończenie pomoże w uzyskaniu dobrej pracy. Często wybór ten zostaje podjęty pod naciskiem rodziców. Owszem, studiuje, ale bez większego zaangażowania – w celu zaspokojenia ambicji rodziny. Pojawić się też może wycofanie, czyli odrzucenie zarówno środków, jak też celów. W takiej sytuacji jednostki nie dążą do sukcesu finansowego ani nie podejmują nauki na studiach. W skrajnym

*Piotr Długosz – doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracuje w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, zajmuje się socjologią młodzieży i socjologią edukacji.

przypadku uciekają w środki psychoaktywne, sekty. Ostatnim zachowaniem jest bunt, kiedy to cele zostają zastąpione innymi. Przykładem tego zachowania była kontestacja młodzieżowa w latach 60. na Zachodzie. Obecnie, w niektórych krajach młodzież się buntuje i upadają reżimy (kraje Afryki Północnej). Gniew „pokolenia oburzonych” również wpisuje się w adaptację do anomii systemu społecznego. Najbardziej buntem będą zainteresowani ci, którzy zinternalizowali cele i usilnie do nich dążyli. Oni to przeżyli największą frustrację i dążą do usunięcia blokad czyli zmianę systemu społecznego na taki, który pozwoli uzyskać nagrody (Merton 2002, s. 221).

W sytuacji kryzysów społeczno-ekonomicznych teoria ta była stosowana do opisu i wyjaśnienia zachowań społecznych przez wielu autorów (Szafraniec 1986, Wersteinstein-Żóławski 1998, Fatyga, Kosęła, Wersteinstein-Żóławski 1993; Fatyga 2002, Szafraniec 2002, 2011; Nowak 2009).

Strategie adaptacyjne maturzystów polskich

Celem artykułu jest analiza strategii adaptacyjnych młodzieży po obu stronach granicy polsko-ukraińskiej. Z jednej strony zostaną zaprezentowane strategie życiowe, które zostały określone na podstawie analizy celów życiowych i środków prowadzących do ich realizacji¹. Z drugiej strony, zidentyfikowane strategie zostały poddane analizie korelacyjnej ze zmiennymi społeczno-demograficznymi w celu ustalenia ich lokalizacji w społecznej strukturze. Wyniki analiz mają dać odpowiedź na pytanie, na ile strategie te są zbieżne wśród obu grup młodzieży i czy czynniki je wywołujące są podobne czy też różne po obu stronach granicy.

Badania, które zostały wykorzystane w artykule zostały zrealizowane przez pracowników i studentów Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeu-

¹Do pomiaru celów życiowych zastosowano pięciopunktową (1-bardzo zależy, 2-zależy, 3-trudno powiedzieć, 4-nie zależy, 5-bardzo nie zależy) skalę Likerta składającą się z piętnastu pozycji. Skala była tworzona przez następujące elementy: ukończenie wyższej uczelni; szczęśliwe życie rodzinne; założenie własnego przedsiębiorstwa, życie chwilą dla przyjemności i zabawy; rozwijanie zdolności i zainteresowań; życie spokojne z dala od kłopotów dnia codziennego; zdobycie majątku, wysokie dochody; zdobycie ludzkiego szacunku; znalezienie dobrej pracy; zbawienie wieczne, życie zgodne z zasadami wiary; niezależność od innych; pomaganie innym ludziom; posiadanie przyjaciół; osiągnięcie wysokiego stanowiska; udział we władzy. Obserwacja środków służących do realizacji celu była prowadzona w oparciu o skalę pięciopunktową (1-zdecydowanie tak, 2-tak, 3-trudno powiedzieć, 4-nie, 5-zdecydowanie nie) składającą się z czternastu pozycji: szukać odpowiednich znajomości; uczyć się języków obcych; kontynuować naukę w szkole, na studiach; intensywnie szukać pracy; robić dodatkowe kursy; zdobywać dodatkowe uprawnienia, licencje, tytuły; odbywać szkolenia zawodowe; uczyć się dobrej autoprezentacji; odbywać staże; pracować jako praktykant w firmach; zdobywać referencje, opinie, które można dołączyć do CV; odbywać praktyki za granicą; uczyć się, jak pisać CV i listy motywacyjne; pracować jako wolontariusz w organizacjach społecznych.

ropejskiej w Przemysłu i przez pracowników Katedry Prawoznawstwa, Socjologii i Politologii Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki w Drohobyczu. Badania zostały wykonane we wszystkich szkołach ponadgimnazjalnych w Drohobyczu i Przemysłu na przełomie roku 2012/2013. Do analizy wykorzystano 717 ankiet zebranych w szkołach przemyskich i 601 zrealizowanych w Drohobyczu. W badaniach zastosowano technikę ankiety audytoryjnej, w której znalazły się pytania zamknięte.

Eksplorację strategii życiowych wykonano za pomocą analizy czynnikowej². Analizie tej zostały poddane zarówno wyniki maturzystów na skali celów życiowych, jak też te uzyskane na skali środków prowadzących do osiągnięcia owego celu. Następnie, czynniki wydzielone w trakcie analizy czynnikowej dla celów życiowych i sposobów osiągania tych celów zostały ze sobą skorelowane, by na tej podstawie móc opracować typologię strategii życiowych. Wypreparowane strategie zostały też skorelowane z innymi zmiennymi społeczno-demograficznymi w celu określenia ich usytuowania w wielowymiarowej przestrzeni zmiennych.

Pierwsza wyspecyfikowana strategia jest nazwana **tradycyjną**. Wybierają ją maturzyści, którzy są zorientowani na rodzinę, przyjaciół, religię, ludzki szacunek, pomoc bliźniemu. Do osiągnięcia tych celów ankietowani zamierzają wykorzystać klasyczne środki prowadzące do zdobycia pracy, tj. uczestnictwo w kursach zawodowych, odbywanie szkoleń, zdobywanie licencji i intensywne poszukiwanie pracy. W strategię tę wpisują się także działania, takie jak: „kolekcjonowanie” doświadczeń zawodowych na stażach, praktykach, w wolontariacie, potwierdzonych referencjami i opiniami. Ważne wśród tych maturzystów są też umiejętności autoprezentacji i pisania CV, listów motywacyjnych.

Typ tradycyjny skorelowany jest z chęcią studiowania na lokalnej uczelni ($r = 0,103$), niższymi oczekiwaniami płacowymi na poziomie minimalnym ($r = 0,115$), wyższą religijnością ($r = 0,261$), zadowoleniem z życia ($r = 0,102$), z płcią ($r = 0,202$), miejscem zamieszkania ($r = 0,120$).

²Analizę czynnikową stosuje się m.in. do tworzenia typologii na zbiorach wielu zmiennych. Dzięki tej metodzie, zamiast analizy rozkładu procentowego każdego elementu skali została przygotowana typologia celów i środków prowadzących do tych celów. Typologię tę tworzą skorelowane ze sobą zmienne w obu skalach osobno.

Tabela 1

Komponenty strategii adaptacyjnych i ich korelacja dla polskich maturzystów

Nazwa syndromu środków	Nazwa syndromu celów	Tradycyjny	Ekspansywny	Przedsiębiorczo-hedonistyczny	Eskapistyczny	Samorealizacyjny
	Cele	Szcześliwe życie rodzinne; ludzki szacunek; zbawienie wieczne; pomaganie innym ludziom; przyjaciele	Majątek, wysokie dochody; dobra praca; wysokie stanowisko, udział we władzy	Założenie własnej firmy; życie chwilą dla przyjemności i zabawy	Życie z dala od kłopotów dnia codziennego; niezależność od innych	Ukończenie wyższej uczelni; rozwijanie zdolności i zainteresowań
	Środki					
	Procent wyjaśnionej variancji	15%	13%	9%	8%	8%
Formalny	Szukać pracy; robić dodatkowe kursy; zdobywać dodatkowe uprawnienia i licencje, tytuły; odbywać szkolenia zawodowe	0,171	-	-	-0,113	0,121
	Nauka					
Fasadowy	autoprezentacji; staże; praktyki; referencje, opinie; wolontariat; nauka pisania cv, listów motywacyjnych	0,178	-	-	-	-
	Nauka języków obcych, studia, praktyki zagraniczne					
Edukacyjny		-	0,129	-	-	0,290
Nepoteczny	Znajomości	-	0,118	0,254	-	-0,186

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Za zwolenników tej życiowej taktyki uznać należy częściej dziewczęta zamieszkujące obszary wiejskie, mające niskie aspiracje płacowe, edukacyjne. Wykazują się one także większą religijnością i zadowoleniem z życia. Dominantą takiego właśnie podejścia do życia jest tradycja, w której życie rodzinne jest łączone z religijnym, z silnym naciskiem na wspólnotowość. Wykształcenie jest marginalnym elementem strategii życiowej. Obniżone aspiracje i konwencjonalna droga do celu, wybierane przez respondentów, zakwalifikowanych do powyższej kategorii, świadczą o rytualizmie jako głównym wyznaczniku strategii życiowej.

Druga strategia nazwana została ekspansywną. Zaliczyć do niej można takie działania, jak: zdobycie majątku, dochodów, dobrej pracy, wysokiego stanowiska i władzy. Do tego celu prowadzą dwie ścieżki. Jedna to kontynuacja nauki na studiach wyższych, nauka języków obcych i zagraniczne staże. Druga przez wykorzystanie posiadanych znajomości. Trudno powiedzieć, czy badani traktują te strategie jako alternatywy czy koniunkcje. Być może, obie ścieżki uzupełniają się zgodnie z porzekadłem, iż „nie jest ważne co ty umiesz, ale ważne kogo ty znasz, on już będzie wiedział, co ty umiesz”. Postawa ekspansywna skorelowana jest z aspiracjami zarobkowymi zarówno minimalnymi ($r = 0, 131$) i satysfakcjonującymi ($r = 0, 113$), zamiarem wyjazdu do dużego miasta ($r = 0, 112$), zamiarem studiowania za granicą ($r = 0, 213$), negatywnie z religijnością ($r = -0, 146$), z indeksem bogactwa ($r = 0, 167$).

Generalnie strategia ta charakteryzuje ludzi dążących do awansu, chcących wyemigrować z lokalnej społeczności. Kariera, pieniądze, prestiż i władza interesuje młodzież o niższej religijności, wywodzącą się z rodzin o wyższym statusie ekonomicznym.

Kolejna strategia nosi miano **przedsiębiorczo-hedonistycznej**. Obejmuje ona maturzystów dążących do założenia własnej firmy i preferujących życie chwilą dla przyjemności i zabawy. Maturzyści ci uważają, że najlepiej cel ten zrealizować można wykorzystując odpowiednie znajomości.

Strategia ta jest osadzona w specyficznym kontekście socjo-kulturowym. Jest ona związana z planami życiowymi zorientowanymi na pracę ($r = 0, 116$), niskimi aspiracjami edukacyjnymi ($r = 0, 149$), chęcią pracy we własnej firmie bądź za granicą ($r = 0, 134$), negatywną opinią na temat przekazywanej wiedzy w szkole ($r = 0, 125$), małą liczbą książek w domowej bibliotece ($r = -0, 115$), niską religijnością ($r = -0, 146$), przekonaniem o niskich osiągnięciach szkolnych ($r = -0, 104$), niskimi średnimi ocenami ($r = -0, 269$), płcią ($r = 0, 189$), typem szkoły ($r = 0, 209$), niskim wykształceniem ojca ($r = 0, 113$). Z jednej strony widać, iż „drogą na skróty” podążają osobnicy pozbawieni kapitału kulturowego. Z drugiej strony, tym

traktem kroczą ci wszyscy, którzy ze względu na porażki edukacyjne nie mogą liczyć na kontynuację kariery edukacyjnej, mogącej doprowadzić do sukcesu. Pieniądze, konsumpcja i spryt mają u nich największe znaczenie. Także i w tym przypadku można mówić o innowatorach. Na ścieżkę dewiacji wypycha ich brak kapitału kulturowego i ekonomicznego. Żywią oni marzenie o wygodnym życiu, jednakże z powodu wielu deficytów nie mogą podążać ścieżką wytyczoną przez merytokrację.

Kolejną wyróżnioną strategią życiową respondentów określona została jako **eskapistyczna**. Tak nazwany styl życia charakteryzowała niezależność od innych i spokojne życie z dala od kłopotów dnia codziennego. Filozofia życiowa ankietowanych opiera się na rezygnacji z uczestnictwa w „wyścigu szczurów”. Młodzież ta nie afirmuje też reguł kulturowych, opierających się na merytokracji. Wyniki analiz pokazują także, iż strategia eskapistyczna nie jest skorelowana z żadnymi zmiennymi, co może oznaczać, iż ma charakter uniwersalny i nie jest zakorzeniona w żadnej grupie czy klasie społecznej.

Ostatnią strategię nazwano **samorealizacyjną**. W jej zakres wchodzi takie cele życiowe, jak: ukończenie wyższej uczelni i rozwijanie swoich zainteresowań. Maturzyści wybrali dwa syndromy środków, które służą temu celowi. Z jednej strony będzie to kontynuacja nauki na studiach wyższych, nauka języków obcych i zagraniczne staże. Z drugiej strony są to kursy zawodowe, szkolenia, licencje i intensywne szukanie pracy. Można skonstatować, iż cele nie są konwencjonalne, a środki jak najbardziej merytokratyczne. Trudno umieścić takie zachowanie w konwencji strategii opisanych przez Mertona (2002). Pomocna w interpretacji będzie modyfikacja teorii anomii dokonana przez Stefana Nowaka (2009, s. 236-237). Zmodyfikował on bowiem kategorie wyróżnione przez Mertona, tworząc dziewięć form dewiacyjnej adaptacji. W przypadku obecnie analizowanym będzie to innowacja w sferze celów życiowych przy wykorzystaniu dawnego środka do realizacji celów nowych, nierzadko dawniej nie aprobowanych.

Strategia samorealizacyjna skorelowana jest z planami dalszej nauki ($r = 0,262$), wysokimi aspiracjami edukacyjnymi ($r = 0,246$), wyborem uczelni w dużym mieście ($r = 0,193$), z chęcią pracy w państwowej firmie lub w firmie z kapitałem zagranicznym ($r = 0,106$), z aspiracjami zarobkowymi w wymiarze zarobków satysfakcjonujących ($r = 0,124$), zamiarem wyjazdu do większego miasta ($r = 0,150$), optymizmem przyszłościowym ($r = 0,116$), pozytywną oceną przygotowania do matury ($r = 0,103$), braniem korepetycji w szkole średniej ($r = 0,203$), w gimnazjum ($r = 0,135$), w szkole podstawowej ($r = 0,298$), z chęcią studiowania za granicą ($r = 0,137$), lepszym wyposażeniem domowego księgozbioru ($r = 0,250$), wysoką oceną swoich osiągnięć szkolnych ($r = 0,213$), wysoki-

mi średnimi ocenami ($r = 0,370$), typem szkoły ($r = 0,325$), wykształceniem ojca ($r = 0,219$), statusem zawodowym ojca ($r = 0,136$), indeksem bogactwa ($r = 0,182$).

Analiza korelacyjna pokazuje, iż do transgresji innowacyjnych (Kozielecki 2004) w sferze kultury są przygotowani maturzyści posiadający odpowiednie zasoby. Mają kapitał kulturowy i na każdym szczeblu edukacji go pomnażają. Mają też drugi aspekt kapitału kulturowego, jakim jest wykształcenie rodziców i zasoby domowego księgozbioru. Są to także maturzyści, którzy posiadają kapitał ekonomiczny. Są oni świetnie przygotowani do funkcjonowania w społeczeństwie wiedzy i mają wysokie aspiracje. Wśród badanej młodzieży jest to elitarna grupa, która znacznie wyróżnia się od pozostałych ze względu na posiadane zasoby i obierane strategie wchodzenia w dorosłość. W postawach tych widać tendencje indywidualistyczne przejawiane w dążeniu do samorealizacji oraz standardowe środki, które mają doń doprowadzić, a więc w tym przypadku są to ścieżki edukacyjne. Ci młodzi ludzie wydają się hołdować życiowemu mottu *być* aniżeli *mieć*. Należy też zaznaczyć, iż jest to młodzież uprzywilejowana, której potrzeby bezpieczeństwa są zaspokojone, w związku z czym stara się ona realizować potrzeby wyższe, związane z wartościami postmaterilistycznymi.

Wyniki analiz udowadniają, iż udziałem polskiej młodzieży w dobie kryzysu są zachowania zarówno konformistyczne, jak i należące do dewiacyjnych, a więc: rytualizm, wycofanie, dwie formy innowacji: pierwsza w sferze środków, druga w sferze celów.

Strategie adaptacyjne maturzystów ukraińskich

Pierwsza wyspecyfikowana strategia życiowa młodzieży ukraińskiej została nazwana, podobnie jak w przypadku polskiej młodzieży, **ekspansywną**. Zaliczono tutaj takie działania, jak: założenie własnego przedsiębiorstwa, zdobycie majątku, wysokie dochody, osiągnięcie wysokiego stanowiska, udział we władzy. Młodzież zorientowana jest na posiadanie wysokiego statusu uosobianego przez władzę i pieniądze. Osiągnięciu tego celu mają służyć odpowiednies znajomości, umiejętności autoprezentacji, pisania CV, praktyki w firmach. Pojawia się nepotyzm, który w ukraińskiej kulturze nie jest czymś złym. Ludzie umiejący się „ustawić”, z odpowiednimi kontaktami są doceniani w społeczeństwie. Jednakże znajomości nie są wśród respondentów jedynym środkiem mającym prowadzić do celu, gdyż pojawiają się także zdolności „uwodzicielskie” i praktyki mające na celu wyposażenie jednostki w wiedzę praktyczną.

Tabela 2

Komponenty strategii adaptacyjnych i ich korelacja dla ukraińskich maturzystów

Nazwa syndromu środków	Nazwa syndromu celów	Ekspansywny	Tradycyjny	Inteligencki	Eskapistyczny	Afiliacyjny	Samorealizacyjny
	Cele	Własna firma; majątek, dochody; wysokie stanowisko; władza	Rodzina, zbawienie wieczne; pomoc innym ludziom	Studia; ludzki szacunek; dobra praca	Życie spokojne od kłopotów; życie chwilą dla przyjemności i zabawy	Rodzina, przyjaciele	Rozwijanie zdolności i zainteresowań; niezależność od innych
	Środki	14%	11%	9%	9%	8%	8%
	Procent wyjaśnionej wariacji						
Formalny	Kursy; licencje, uprawnienia; szkolenia		0,157	0,111		0,118	0,118
Aktywny	Szukanie pracy; staże, referencje, opinie			0,281			
Edukacyjny	Nauka języków obcych; studia; praktyki zagraniczne; wolontariat, nauka pisania cv, listów motywacyjnych	14%		0,108			
Nepotyczny	Znajomości; autorklarna; opinie, referencje; praktyki	11%					

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Strategia ta jest skorelowana z optymizmem przyszłościowym ($r = 0,176$) oraz płcią ($r = 0,105$). Dążenie do władzy i pieniędzy jest właściwe mężczyznom i wpisuje się w ich potrzebę osiągnięć. Pojawia się też tutaj wiara w sukces, przekonanie, że założone cele uda się zrealizować. Strategię tej grupy można nazwać za Szafraniec (2002) agresywną adaptacją. Liczy się sukces materialny i wszystkie drogi, zdaniem ankietowanych, do tego sukcesu prowadzą. Wariant ten można uznać za przejaw innowacji.

Druga strategia, zwana **tradycyjną**, oparta jest na dążeniu do założenia rodziny, uzyskania zbawienia wiecznego i pomocy innym ludziom. Młodzież chciałaby wieść egzystencję opartą na tradycyjnym systemie wartości. Można również powiedzieć, iż tradycyjne są metody uzyskania tych celów. Młodzież skłonna jest wierzyć, iż kursy zawodowe, szkolenia i zdobywane uprawnienia będą najlepszą metodą zdobycia zatrudnienia. Jak widać, ci młodzi ludzie trzymają się sprawdzonych narzędzi, które mogą pomóc w uzyskaniu ekonomicznych podstaw życia.

Strategia tradycyjna jest skorelowana z wysokością płacy minimalnej ($r = 0,134$), religijnością ($r = 0,251$), miejscem zamieszkania ($r = 0,106$). Częściej takie strategię obierają osoby bardziej religijne i zamieszkujące wieś. Ankietowani ci mają niskie aspiracje życiowe i podążają do celów „utartym” szlakiem. Strategia ta przypomina więc rytualizm opisywany przez Mertona (2002).

Kolejna strategia, nazwana **inteligencją**, zorientowana jest na takie cele, jak: ukończenie wyższej uczelni, znalezienie dobrej pracy i zdobycie ludzkiego szacunku. Dla młodzieży tej niebagatelne znaczenie ma wykształcenie. Stanowi ono niezbędny warunek do tego, aby stać się profesjonalistą, co zapewnić może wysoką pozycję społeczną. Jak pokazują wyniki analizy korelacyjnej, aż trzy szlaki prowadzą do tego celu. Za właściwe uznaje się praktyki w firmach, zdobywanie referencji i intensywne poszukiwanie pracy. Ta ścieżka jest też wspomagana przez kontynuację nauki na studiach, naukę języków obcych, zagraniczne praktyki, naukę pisania CV i pracę w wolontariacie. A jeśli działania takie nie okażą się wystarczające, to warto mieć w zanadru kursy zawodowe, szkolenia i licencje czy uprawnienia. Wszystkie te strategię oparte są na merytokracji. Cele oraz środki prowadzące do celów są zgodne z obowiązującymi standardami i wpisują się w zachowania konformistyczne.

Strategia ta jest skorelowana z planami życiowymi zorientowanymi na wyłączną edukację ($r = 0,105$), wysokimi aspiracjami edukacyjnymi ($r = 0,236$), chęcią wyjazdu do większego miasta ($r = 0,107$), korzystaniem z korepetycji ($r = 0,117$), chęcią studiowania za granicą ($r = 0,214$), pozytywną oceną warunków materialnych ($r = 0,118$), z pozytywną su-

biektywną oceną osiągnięć szkolnych ($r = 0,169$), z wysokimi średnimi ocenami ($r = 0,162$), z płcią ($r = 0,225$), wyższym wykształceniem ojca ($r = 0,112$).

Respondenci reprezentujący tę strategię mają wysokie aspiracje edukacyjne i na każdym etapie edukacji starają się wzmocnić swój kapitał kulturowy, bądź to biorąc korepetycje, bądź wyjeżdżając na studia do dużego miasta czy też za granicę. Widać też, że młodzież ta ma kapitał kulturowy i ekonomiczny, na co wskazują wysokie osiągnięcia szkolne i wyższe wykształcenie ojca. Obok kapitału kulturowego ci młodzi ludzie dysponują ponadto kapitałem ekonomicznym. Częściej są to dziewczęta z rodzin z wyższym statusem. Respondenci ci posiadają zasoby, które mogą wykorzystać do realizacji swoich planów życiowych. W naszych realiach najbliższa temu typowi jest strategia „dynamicznej adaptacji”, zarezerwowanej dla dzieci z wyższych pięt drabiny społecznej śmiało zmierzających do sukcesu (Szafranec 2002).

Z kolei **eskapiści** zorientowani są na życie spokojne z dala od kłopotów dnia codziennego oraz życie chwilą dla przyjemności i zabawy. Jak udowadniają wyniki analizy korelacyjnej, brak jest powiązań między celami a środkami. Wydaje się to naturalne, gdyż młodzieży tej nie interesują konwencjonalne oznaki dorosłości, jak też zinstytucjonalizowane środki doń prowadzące. Można powiedzieć, iż w tym przypadku pojawia się klasyczna strategia wycofania, gdzie ani cele, ani środki nie są aprobowane.

Strategia eskapistyczna jest skorelowana z chęcią pozostania w domu lub brakiem dalszych planów ($r = 0,122$), niskimi aspiracjami edukacyjnymi ($r = 0,110$), niższą religijnością ($r = -0,159$), z niską oceną osiągnięć szkolnych ($r = 0,107$), typem szkoły ($r = 0,108$). Eskapistami są młodzi ludzie niezdecydowani co do dalszej przyszłości, oceniający nisko własne osiągnięcia szkolne, niezbyt religijni – częściej są to uczniowie techników.

Strategia zorientowana na rodzinę i przyjaciół nazwana została **afiliacyjną**. W tym przypadku najważniejsze jest zaspokojenie potrzeb związanych z posiadaniem i utrzymywaniem dobrych relacji czy to w rodzinie, czy w szerszym gronie przyjaciół i znajomych. Najskuteczniej zdaniem respondentów pracę można pozyskać drogą szkoleń, kursów i zdobywaniem uprawnień i licencji. Jak widać, droga ta prowadząca formalną ścieżką kształcenia znajduje już kolejny raz swoich zwolenników. Wśród respondentów orientujących się na więzi zaobserwowano negatywną korelację z korepetycjami ($r = -0,102$), z częstym korzystaniem z internetu ($r = 0,111$). Respondenci ci nie dbają o szkolne osiągnięcia. Są oni raczej zainteresowani intensyfikacją kontaktów społecznych w internecie. Zidentyfikowany syndrom celów i środków mających doprowadzić do ich realizacji można nazwać rytualizmem.

Ostatnia strategia, **samorealizacyjna**, jest wyznaczana poprzez niezależność od innych oraz rozwijanie własnych zainteresowań. W preferencjach tych można dostrzec zjawisko indywidualizacji, o którym pisał Ulrich Beck (2002). Młodzież dąży do samorealizacji, którą pojmuje jako niezależność i rozwój własnej osoby. Dążenie to spełnia się dzięki następującym działaniom: studia wyższe, nauka języków obcych, zagraniczne praktyki, nauka pisania CV i praca w wolontariacie. Podejmowane strategie i kroki mają dać młodzieży szansę własnego rozwoju.

Strategia ta jest skorelowana z wysokimi aspiracjami edukacyjnymi ($r = 0,324$), z wyborem uczelni poza Drohobyczem ($r = 0,105$), wyborem pracy za granicą lub w zachodniej firmie ($r = 0,129$), chęcią emigracji do dużego miasta ($r = 0,206$), optymizmem przyszłościowym ($r = 0,172$), korzystaniem z korepetycji ($r = 0,180$), chęcią studiowania za granicą ($r = 0,110$), wielkością domowej biblioteki ($r = 0,190$), dobrą oceną warunków materialnych ($r = 0,120$), wysoką oceną swoich osiągnięć szkolnych ($r = 0,185$), wysokimi osiągnięciami szkolnymi ($r = 0,167$), płcią ($r = 0,152$), typem szkoły ($r = 0,141$), miejscem zamieszkania ($r = 0,197$), wyższym wykształceniem ojca ($r = 0,186$), indeksem bogactwa ($r = 0,113$).

Maturzyści preferujący strategię samorealizacyjną, podobnie jak w polskim przypadku, wyraźnie dominują nad rówieśnikami swoimi zasobami. Mają kapitał kulturowy, o czym świadczą zarówno wysokie osiągnięcia szkolne, jak też wyższe wykształcenie ojca i zasobność domowej biblioteki. Posiadają też kapitał ekonomiczny, na co wskazuje lepsze niż przeciętne wyposażenie w dobra trwałego użytku oraz ocena sytuacji materialnej. Są to licealiści z Drohobycza, częściej dziewczęta wywodzące się z rodzin o wysokim statusie. Przywiązują dużą wagę do edukacji biorąc korepetycje, chcą studiować na dobrych uczelniach krajowych bądź zagranicznych oraz mieszkać w dużych miastach i pracować dla międzynarodowych korporacji. Pojawiają się tutaj dzieci inteligencji, które, podobnie jak ich polscy rówieśnicy, ujawniają innowację w sferze celów życiowych i przywiązani są do klasycznych instrumentów prowadzących do tych celów.

Reasumując, młodzież ukraińska i polska podejmuje podobne strategie życiowe. Pierwsza, nazwana ekspansywną, jest przykładem zachowań innowacyjnych. Druga, tradycyjna, upodabnia się do zbioru zachowań związanych z rytualizmem. Trzecia – inteligencka – nosi cechy związane z konformizmem. Czwarta – eskapistyczna – to klasyczne wycofanie, piąta to znowu rytualizm, a ostatnia – samorealizacyjna jest przykładem innowacji w sferze celów życiowych.

Zakończenie

Teoria Roberta Mertona (2002) kładła nacisk na związki struktury społecznej i zachowań adaptacyjnych. W jej ujęciu za typy adaptacji odpowiedzialna była struktura społeczna. Im niższa pozycja jednostki w strukturze, tym częściej wybierane były strategie dewiacyjne. Z jednej strony wpływ na to miała wadliwa socjalizacja – brak internalizacji celów i reguł kulturowych. Z drugiej strony, brak zasobów edukacyjnych, ekonomicznych, psychologicznych uniemożliwiał osiągnięcie celów zgodnie z obowiązującymi regułami.

Niniejsze badania potwierdzają tę teorię. Szczególnie w przypadku młodzieży ukraińskiej uwidacznia się wyraźnie prawidłowość dążenia do sukcesu (przy wykorzystaniu określonych reguł) w przypadku posiadania zasobów ekonomicznych, kulturowych, edukacyjnych. Konformizm więc został zidentyfikowany jako potrzeba sukcesu, za który uważa się zdobycie wykształcenia, pracy i prestiżu. Uogólnić można więc, że wśród badanej młodzieży, w szczególności zaś na Ukrainie, sprawdza się teza Mertona: im wyższy status społeczny jednostki, tym częściej występuje u niej zachowanie konformistyczne. Podobną sytuację zaobserwujemy u Polaków, z tym, że w rozumieniu pojęcia sukces nie znajdzie się wyższe wykształcenie, jak miało to miejsce w przypadku młodzieży ukraińskiej. Młodzi Polacy wpisujący się w ten typ adaptacji posiadają tylko kapitał ekonomiczny i niską religijność.

Nieco komplikuje się natomiast interpretacja innowacji. W przypadku tej strategii zebrane dane odbiegają od założeń Mertona. Pojawiły się dwie formy innowacji. Jedna – klasyczna, czyli mertonowski typ, w którym jednostka akceptuje cele, tj. zdobycie sukcesu materialnego, a niekoniecznie stosuje się do reguł systemowych. W tym przypadku mamy do czynienia ze strategią, wybieraną przez ludzi z niższych warstw społecznych, pozbawionych zasobów. Alternatywne drogi prowadzące do sukcesu wybierają maturzyści pozbawieni kapitału edukacyjnego, kulturowego³. Na Ukrainie jest podobnie.

Jednakże, o ile dane wskazujące na innowację w sferze środków można wyjaśnić teorią Mertona, o tyle uzyskane rezultaty – wskazujące na pojawienie się innowacji w celach – stanowią niespodziankę i zmuszają do poszukiwania innego wyjaśnienia. Pomocna okazała się tutaj koncepcja Nowaka (2009), który wprowadził modyfikację do teorii klasyka i dodał do strategii adaptacyjnej m.in. innowację w sferze celów. Strategia ta jest widoczna po

³Wskaźnikiem kapitału edukacyjnego była samoocena szkolnych osiągnięć, średnie oceny, korzystanie z korepetycji. Wskaźnikiem kapitału kulturowego było wykształcenie ojca i liczba książek w domowej bibliotece. Wskaźnikiem kapitału psychologicznego była wiara w realizację celów i zadowolenie z życia. Kapitał ekonomiczny był mierzony oceną warunków życiowych i standardem wyposażenia gospodarstwa domowego.

obu stronach granicy. Pojawia się wśród maturzystów dysponujących kapitałem kulturowym, edukacyjnym, ekonomicznym i psychologicznym. Ponadto, jak pokazują dane, zasoby te wśród wyróżnionej grupy młodzieży są najwyższe i różnią się zdecydowanie od tych, które posiada młodzież preferująca pozostałe strategie. Wydaje się, iż posiadane zasoby, a szczególnie inwestycje rodziców w potomstwo sprawiają, iż młodzież ta jest non-konformistyczna w sferze celów życiowych i dąży do samorealizacji. Można by skonstatować, iż ci respondenci hołdują wartościom postmaterilistycznym. Widać wśród tej kategorii potrzeby podmiotowe, na które składają się: unikatowość, niepowtarzalność, potrzeby osiągnięć, własnej wartości – hubrystyczne, autonomii, samorealizacji, sensu życia i transcendencji (Kozielecki 2004, s. 83). Zdolność do transgresji warunkowana jest poziomem zasobów.

Z maturzystów pochodzących z rodzin o wysokim statusie społeczno-ekonomicznym rekrutuje się elita, która doskonale porusza się w meandrach społeczeństwa ryzyka i dokładnie wie, że najlepszym przygotowaniem się do jego wyzwań są inwestycje w edukację⁴. Można też inaczej interpretować uzyskane dane, mianowicie biorąc pod uwagę realia ponowoczesności, w których to indywidualizacja (Beck 2002) jest jednym z istotnych elementów rzeczywistości społecznej. Strategie te są na wskroś konformistyczne. I tutaj jest tak, jak wskazał Merton, że najbardziej konformistyczni są ludzie z wyższych klas społecznych. W przypadku młodzieży pogranicza istotnie tak jest.

Sprawdza się też teza Mertona, która mówi, że im niższe zasoby, tym częściej ludzie wybierają rytualizm. Strategie rytualistyczne polegające na zaniżaniu aspiracji i trzymaniu się ustalonych reguł pojawiają się wśród maturzystów z niższych warstw społecznych. Niniejsze analizy sygnalizują, iż w tym przypadku – w sytuacji deficytu kapitału edukacyjnego, kulturowego, ekonomicznego młodzież wykazuje zachowania rytualistyczne. Trzymanie się norm kulturowych przy odrzuceniu kulturowo zdefiniowanych celów częściej się uwidacznia wśród młodzieży wiejskiej i mającej wyższy poziom religijności. Strategia ta jest wpisana w tradycjonalizm i raczej utrwała *status quo* na tych terenach.

Niewiele można powiedzieć o maturzystach preferujących wycofanie, czyli stroniących od celów jak też reguł kulturowych. Widać, że ich profil w obu krajach jest podobny. Nie wyróżniają się cechami demograficzno-

⁴Elity chcą opuścić peryferia i skierować się w stronę metropolii, co może negatywnie rzutować na rozwój terenów peryferyjnych. Wniosek ten wysnuto na podstawie całościowej analizy zebranego materiału – badań szerszych aniżeli te zaprezentowane w niniejszym tekście.

społecznymi na tle respondentów demonstrujących inne strategie życiowe. Merton (2002) pisze, iż osoby te dążyły do celu, którym jest sukces materialny, zgodnie z normami kulturowymi, ale go nie osiągnęły. W przypadku tej młodzieży jest to strategia, która jest niezależna od posiadanych zasobów. Może ona być wynikiem działania czynników psychologicznych bądź innych.

Zaprezentowane analizy ukazują, iż młodzież po jednej i drugiej stronie granicy wykazuje tak podobieństwa, jak i różnice. Warto wspomnieć teraz o tym, co różnicuje młodzież polską i ukraińską w podejmowaniu działań, związanych z wchodzeniem w dorosłość.

Po pierwsze, moglibyśmy powiedzieć, iż „duch kapitalizmu” uwidacznia się wyraźniej na Ukrainie aniżeli w Polsce, bowiem aż 61% respondentów ukraińskich uznało za ważne założenie własnej firmy, podczas gdy w Polsce było to jedynie 33% ankietowanych. Wśród polskiej młodzieży panuje przekonanie, iż własna firma kojarzy się głównie z profitami i możliwościami konsumpcyjnymi. Konsumpcjonizm stanowi w tym przypadku główny motyw postaw przedsiębiorczych. Na Ukrainie zaś przedsiębiorczość lokować można w potrzebie osiągnięć, co stanowi dobry prognostyk dla rozwoju przedsiębiorczości i kapitalizmu.

Samorealizacja także ma nieco inne oblicze wśród polskiej młodzieży i ukraińskiej. Wspólną osią jest rozwijanie zdolności i zainteresowań. Jednakże drugi element tej postawy w Polsce związany jest z ukończeniem wyższej uczelni, na Ukrainie natomiast z uniezależnieniem od innych. W przypadku młodzieży polskiej okazuje się, iż wyższe wykształcenie stało się wartością autoteliczną – jako zapewniające rozwój, dające możliwość realizacji swych pasji i zainteresowań. Wydaje się więc, iż w tym kontekście osiągnięcie wyższego wykształcenia przestało być traktowane jako trampolina do kariery – realia potwierdzają zresztą, iż tak już być nie może. Na Ukrainie natomiast w zakres samorealizacji wchodzi niezależność.

Podobnie jest z eskapizmem. Wspólnym mianownikiem młodzieży polskiej i ukraińskiej było życie z dala od kłopotów dnia codziennego. Jednakże drugi komponent tej postawy się różnił. Młodzi Polacy wybierali „niezależność od innych”, a Ukraińcy „życie chwilą dla przyjemności i zabawy”. Widać więc, iż eskapizm w polskim wydaniu jest poszukiwaniem spokoju, odosobnienia i niezależności. Na Ukrainie natomiast eskapizm polega raczej na aktywności hedonistycznej – szukaniu zabawy, rozrywki, ucieczki w substancje psychoaktywne, jak alkohol i narkotyki.

Przeprowadzone analizy ukazują, iż część badanej młodzieży raczej stosować będzie klasyczne, by tak rzec, strategie, tj. będzie dążyć do uzyskania wyższego wykształcenia, znalezienia pracy i założenia rodziny. Część, choć

zdecydowanie mniej liczna, będzie natomiast skłaniać się ku realizacji własnych zainteresowań i robieniu kariery, nie przejmując się owymi konwencjonalnymi formami dorosłości, takimi jak założenie rodziny. Należy jeszcze pamiętać o tych, którzy wycofują się z aktywności, zamierzają być wiecznie młodymi uciekając od zobowiązań, kariery i rodziny.

Literatura

- BECK U. (2002), Społeczeństwo ryzyka, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- FATYGA B. (2002), Polska młodzież w okresie przemian, [w:] Wymiary życia społecznego, red. M. Marody, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- FATYGA B., KOSEŁA K., WERSTENTEIN-ŻÓŁAWSKI J. (1993), Zakończenie, [w:] Młodym być..., red. K. Koseła, CBOS, Warszawa.
- KOZIELECKI J. (2004), Społeczeństwo transgresyjne, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- MERTON R. (2002), Teoria socjologiczna i struktura społeczna, PWN, Warszawa.
- NOWAK S. (2009), O Polsce i Polakach, UW, Warszawa.
- SZAFRANIEC K. (1986), Anomia - przesilenie tożsamości. Jednostka i społeczeństwo wobec zmiany, Toruń.
- SZAFRANIEC K. (2002), Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna, [w:] Kondycja moralna społeczeństwa polskiego, red. J. Mariański, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- SZAFRANIEC K. (2011), Orientacje życiowe uczącej się młodzieży, [w:] Młodzież jako problem i jako wyzwanie ponowoczesności, red. K. Szafraniec, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- WERTENSTEIN-ŻÓŁAWSKI J. (1988), Anomia i ruchy młodzieżowe, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3.

Piotr Długosz

Between conformity and withdrawal – the analysis of strategies for entering into adulthood by Polish and Ukrainian youth

Keywords: the youth, borderland, peripheries, social changes, strategies for entering into adulthood.

The paper presents results of the research conducted at the turn of the year 2012/2013 among high school graduates in Przemyśl and Drohobycz. The aim of the studies was to determine life plans and aspirations, and to indicate similarities and differences between the youth from both countries. On the one hand, the peripheral placement of this social category in the social structure may cause the effects of the crisis to influence the strategies for entering into adulthood. On the other hand, peripherality of the areas inhabited by the examined youth may accumulate these negative socio-economic processes. Thus emerging difficulties of entering into adulthood may be treated as a sensitive indicator of tensions generated by macrostructures. The main goal of the article is to capture the strategies and resources conditioning them. The Eastern borderlands may be treated as a social laboratory in which social changes take place and the youth is a sensitive measuring tool which lets observe the effects of these changes in a social tissue.